

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, fakss: 67244074, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

ATZINUMS **pārbaudes lietā Nr.2018-33-24B** Rīgā

2018.gada 26.jūlijā

Nr.6-6/19

Tieslietu ministrijai
E-pasts: tm.kanceleja@tm.gov.lv

Jelgavas novada
Dzimtsarakstu nodaļai
E-pasts: dzimtsaraksti@jelgavasnovads.lv

Par personu ar dzirdes invaliditāti tiesībām

Tiesībsargs ir saņēmis un izvērtējis personas iesniegumu par incidentu 2018.gada 21.jūnijā Jelgavas novada Dzimtsarakstu nodaļā, kad jaundzimuša bērna vecākiem tika atteikta bērna reģistrācija bērna vecāku dzirdes traucējumu dēļ (turpmāk – Iesniegums). Iesniegumā ir norādīts, ka komunikācija notika rakstiski, tomēr Jelgavas novada Dzimtsarakstu nodaļas darbiniece, pamatojoties uz Ministru kabineta 2013. gada 3. septembra noteikumu Nr.761 “Noteikumi par civilstāvokļa aktu reģistriem” (turpmāk – Noteikumi Nr.761) 10.punktu, atteica reģistrāciju. Jelgavas novada Dzimtsarakstu nodaļas darbiniece pa telefonu vēlāk komunicēja arī ar surdotulku, atkārtoti norādot, ka viņai nav tiesību sniegt pakalpojumus cilvēkiem ar pilnu dzirdes zudumu. Savukārt Jelgavas pilsētas Dzimtsarakstu nodaļas (Svētes ielā 22, Jelgavā) darbiniece reģistrēja bērniņu, komunicējot ar bērna vecākiem rakstveidā.

Iesniedzēja lūdz novērst šādu situāciju atkārtošanos, kā arī sodīt attiecīgo darbinieku par personu ar dzirdes zudumu diskrimināciju.

Tiesībsargs saskaņā ar Tiesībsarga likuma 11.panta otro daļu sekmē vienlīdzīgas attieksmes principa ievērošanu un jebkāda veida diskriminācijas novēršanu. Saskaņā ar Tiesībsarga likuma 13.panta 11.punktu tiesībsargs vērsās pie Tieslietu ministrijas un Jelgavas novada Dzimtsarakstu nodaļas ar lūgumu sniegt viedokli par minēto situāciju. Pamatojoties uz saņemto informāciju un saskaņā ar Tiesībsarga likuma 13.panta sesto punktu, tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu Nr.2018-33-24B.

Iesaistīto institūciju viedokļi

[1] Tieslietu ministrija norāda, ka ir valsts pārvaldes iestāde, kas metodiski vada dzimtsarakstu nodaļas, kā arī uzrauga normatīvo aktu ievērošanu civilstāvokļa aktu reģistrācijā.¹

Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10. panta trešā daļa noteic, ka valsts pārvalde darbojas sabiedrības interesēs. [...] Valsts pārvalde savā darbībā pastāvīgi pārbauda un uzlabo sabiedrībai sniegto pakalpojumu kvalitāti. Tās pienākums ir vienkāršot un uzlabot procedūras privātpersonas labā.

Administratīvā procesa likuma 8. pantā ietverts tiesību normu saprātīgas piemērošanas princips, kas noteic, ka iestādei un tiesai, piemērojot tiesību normas, jāizmanto tiesību normu interpretācijas pamatmetodes (gramatisko, sistēmisko, vēsturisko un teleoloģisko metodi), lai sasniegtu taisnīgāko un lietderīgāko rezultātu.

Ievērojot minēto, konkrētajā situācijā arī rakstveida komunikācija ar personām ar dzirdes invaliditāti ir pietiekama, lai saprastu personas gribu un reģistrētu bērna dzimšanas faktu.

Vērtējot kopsakarā minēto situāciju, Tieslietu ministrijas ieskatā jau šobrīd Noteikumu Nr.761 10. punkts tiek piemērots to interpretējot plašāk, proti, ja dzimtsarakstu nodaļai ir iespēja rakstiski komunicēt ar personu ar dzirdes invaliditāti, nav nepieciešams papildus pieaicināt personu, kura var saprasties ar personu ar dzirdes invaliditāti. Minēto apliecina arī bērna dzimšanas fakta reģistrācija Jelgavas pilsētas Dzimtsarakstu nodaļā.

Vienlaikus, ņemot vērā radušos situāciju, Tieslietu ministrijas atbilstoši savai funkcijai – metodiski vadīt dzimtsarakstu nodaļas – sagatavos un nosūtīs visām dzimtsarakstu nodaļām metodiskos ieteikumus par Noteikumu Nr.761 10. punkta vienvēidīgu piemērošanu, proti, ka iestādei savā darbā jāievēro ne tikai normatīvais regulējums, bet arī vispārējie tiesību principi, tādējādi arī saziņai ar personu ar invaliditāti būtu piemērojami dažādi alternatīvi komunikācijas veidi un līdzekļi.

Izvērtējot Noteikumu Nr.761 10. punkta atbilstību ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām (turpmāk – ANO Konvencija) 2. un 5. pantam, secināms, ka Noteikumos Nr.761 iekļautā terminoloģija neatbilst ANO Konvencijai. ANO Konvencijā lietots termins – persona ar invaliditāti, savukārt Noteikumos Nr.761 nosaukti konkrēti gadījumi, kad būtu nepieciešama citas personas klātbūtne. Ne visos gadījumos personai ar invaliditāti, kā, piemēram, personai ar kustības traucējumiem, piemērojams Noteikumu Nr.761 10. punkts.

Noteikumos Nr.761 minētā norma iekļauta, lai, situācijās, kad, piemēram, persona ir nedzirdīga, vai, kad persona neprot rakstīt un izlasīt rakstīto, saprastu savas tiesības un pienākumus, kā arī turpmākās tiesiskās sekas, kas izriet no civilstāvokļa aktu reģistrācijas un norādītajām ziņām civilstāvokļa aktu reģistra ierakstā.

Līdz ar to ir svarīgi, lai dzimtsarakstu nodaļas darbinieki spētu saprasties ar civilstāvokļa aktu paziņotāju, izskaidrot viņa tiesības un pienākumus, kā arī tiesiskās sekas.

Vienlaikus Tieslietu ministrija vērš uzmanību, ka pārskatīs Noteikumu Nr.761 10. punktu, precizējot terminoloģiju, kā arī paplašinot tiesību normu, nosakot dažādus alternatīvās komunikācijas veidus un līdzekļus, lai varētu sazināties ar personām ar invaliditāti.

¹ Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likuma 11.panta otrā daļa un Ministru kabineta 2017.gada 16.augusta noteikumu Nr.474 "Tieslietu ministrijas nolikums" 5.19.apakšpunkts.

[2] Jelgavas novada Dzimtsarakstu nodaļa informē, ka 2018.gada 21.jūnijā tajā bija ieradušās divas pilngadīgas personas, ar dzirdes traucējumiem, bez surdotulka vai personas, kas māc saprasties ar minētajām personām, lai reģistrētu bērna dzimšanas faktu. Jelgavas novada Dzimtsarakstu nodaļas vadītājas vietniece centās sazināties rakstiski (ir saglabātas piezīmju lapiņas), bet māte nevēlējās neko rakstīt, tikai meta ar roku. Minētā persona jau vienu bērnu konkrētajā Dzimtsarakstu nodaļā reģistrēja 2015.gadā, kopā ar savu māti, rakstot paternitātes iesniegumu un komunicējot, jo mātei nav dzirdes traucējumi. Ievērojot Noteikumu Nr.761 10.punktu, darbiniece lūdza ierasties ar personu, kas var komunicēt, lai paskaidrotu paternitātes fakta noteikšanas nepieciešamību, jo personas laulību nav reģistrējušas. Dzimšanas fakta reģistrācija netika atteikta, par incidentu vai vecāku neapmierinātību nekas neliecināja. Jelgavas novada Dzimtsarakstu nodaļas darbinieki nav speciāli apmācīti darbam ar personām ar dažāda veida invaliditāti, bet ievēro Latvijas Republikā spēkā esošos likumdošanas aktus.

Atbildei ir pievienota Jelgavas novada Dzimtsarakstu nodaļas vadītājas vietnieces 2018.gada 3.jūlija paskaidrojuma kopija.

Tiesībsarga vērtējums

[3] Ņemot vērā iepriekš minēto, konkrētajā gadījumā ir nepieciešams vērtēt:

[3.1] Noteikumu Nr.761 10.punkta atbilstību ANO Konvencijai.²

[3.2] Dzimtsarakstu nodaļas pienākumu ievērot Noteikumu Nr.761 10.punktu *versus*³ Dzimtsarakstu nodaļas pienākumu ievērot ANO Konvenciju.

Noteikumu Nr.761 10.punkta atbilstība ANO Konvencijai

[4] Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 91.pants noteic tiesiskās vienlīdzības un diskriminācijas aizlieguma principu. Lai arī minētais pants tieši nenoteic diskriminācijas aizliegto kritēriju katalogu, tomēr atbilstoši Satversmes vēsturiskajai attīstībai un patlaban Latvijā spēkā esošajiem starptautiskajiem normatīvajiem aktiem diskriminācija invaliditātes dēļ Latvijā ir aizliegta.⁴ Minētais nozīmē aizliegumu ar invaliditāti saistīt tiesiski negatīvas sekas. “Pamatojoties uz no sociāli atbildīgas valsts virsprincipa izrietošo valsts pienākumu uzlabot mazaizsargātu sociālu grupu situāciju, ir pieļaujami pasākumi, kas atvieglotu personu ar invaliditāti stāvokli un veicinātu viņu integrāciju sabiedrībā.”⁵

[5] ANO Konvencija paredz attieksmes un paradigmas maiņu pret personām ar invaliditāti. Ņemot vērā straujo personu ar invaliditāti tiesību attīstību pēdējo dekāžu laikā, teorijā ir izdalīti vairāki invaliditātes izpratnes veidi/ modeļi, piemēram, medicīniskais, bioloģiskais (uzsvars uz konkrēto traucējumu veidu),⁶ individuālais invaliditātes modelis,⁷ minoritāšu tiesību pieeja, universālistu pieeja, spēju pieeja.⁸

² Spēkā esoša Latvijas Republikā kopš 2010.gada 31.marta.

³ Tiesībsarga piezīme: pret (no Latīņu valodas).

⁴ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs zina.vad.prof.R.Balodis., Latvijas Vēstnesis, 2011., 104.lpp.

⁵ Turpat., 113.lpp.

⁶ Tiesībsarga piezīme.

⁷ Traustadottir Rannveig. Disability studies, the Social Model and Legal developments. Oddny Mjoll Arnardottir, Gerard Quinn (eds.). The UN Convention on the Rights of Persons with disabilities. European and Scandinavian Perspectives. Martinus Nijhoww Publishers. Leiden. Boston. 2009., 8.lpp.

Tāpat atsevišķiem modeļiem var būt izveidojušies arī apakšmodeļi. Piemēram, sociālā modeļa attīstība ir saistīta ar ģeogrāfisko reģionu, t.i., britu sociālais modelis, ziemeļu valstu relatīvā izpratne un Ziemeļamerikas minoritāšu grupu pieeja.⁹

ANO Personu ar invaliditāti tiesību komiteja (turpmāk – Komiteja) ir norādījusi uz četriem invaliditātes izpratnes modeļiem: žēlsirdības, medicīnisko, sociālo un cilvēktiesību.¹⁰ ANO Konvencijas izstrādē medicīniskais modelis tika izmantots kā pamatojums tam, kā personu ar invaliditāti tiesībām nevajadzētu attīstīties, savukārt sociālais modelis tika izmantots kā pamats ANO Konvencijai.¹¹ Tomēr pašlaik ir zinātnieki, kas uzskata, ka ANO Konvencijā ietvertie principi un normas parāda sociālā modeļa tālāku attīstību uz cilvēktiesību modeli.

[5.1] Vēsturiski invaliditāte ir saistīta ar medicīnisku problēmu, kuras ietvaros funkcionālie ierobežojumi bija tieši saistīti ar traucējuma veidu. Medicīniskais modelis koncentrējās uz nepieciešamību ārstēt funkcionālos ierobežojumus, lai cilvēki ar invaliditāti varētu iekļauties sabiedrībā, savukārt nekādā veidā netika pievērsta uzmanība tam, ka apkārtējā vide rada barjeras.¹² Minētais automātiski noveda pie segregācijas, jo tie, kas bija atšķirīgi (jeb neiekļāvās “normā”) bija izslēgti no sabiedrības.

“Medicīniskais modelis ir balstīts uz diviem pieņēmumiem, kuriem ir samērā bīstama ietekme uz cilvēktiesībām: 1) personas ar invaliditāti nepieciešams pasargāt; 2) traucējums var būt par pamatu rīcībspējas ierobežojumam¹³. Pirmais pieņēmums legalizē segregētās institūcijas cilvēkiem ar invaliditāti, piemēram, speciālas skolas, sociālās aprūpes institūcijas un specializētas darbavietas. Otrais pieņēmums ir novedis pie tāda normatīvā regulējuma, kas norāda, ka invaliditāte ir saistīta ar nespēju”¹⁴ un atbilstoši ļauj ierobežot cilvēku ar invaliditāti tiesības.

[5.2] “Sociālais modelis izskaidro invaliditāti kā sociālo konstrukciju, izmantojot diskrimināciju un apspiešanu. Tas fokusējas uz sabiedrību, nevis uz indivīdu. [...] Sociālais modelis paredz atšķirību starp traucējumu un invaliditāti. Traucējums koncentrējas uz organisma vai prāta stāvokli, savukārt invaliditāte ir rezultāts tam, kādā veidā sabiedrība un apkārtējā vide reaģē uz traucējumu.”¹⁵ Sociālais modelis nozīmē, ka valsts, valdības un sabiedrības pienākums ir novērst nevienlīdzību un sistēmas trūkumus, ar ko saskaras personas ar invaliditāti. [...] Turklāt tiesiskās

⁸ Broderick A. The long and Winding Road to Equality and Inclusion for Persons with Disabilities. The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Intersentia. Cambridge- Antwerp- Portland. 2015., 25.lpp.

⁹ Traustadottir Rannveig. Disability studies, the Social Model and Legal developments. Oddny Mjoll Arnardottir, Gerard Quinn (eds.). The UN Convention on the Rights of Persons with disabilities. European and Scandinavian Perspectives. Martinus Nijhow Publishers. Leiden. Boston. 2009., 3.lpp.

¹⁰ United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. What is disability? Pieejams: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Disability/Pages/TrainingmaterialCRPDConvention_OptionalProtocol.aspx>

¹¹ Degener Theresia. A human rights model of disability. Routledge Handbook of Disability Law and Human rights. Blanck Peter, Flynn Eilionoir (ed.). Routledge Handbooks. London & New York. 2017., 33.lpp

¹² Broderick A. The long and Winding Road to Equality and Inclusion for Persons with Disabilities. The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Intersentia. Cambridge- Antwerp- Portland. 2015., 22.lpp.

¹³ Tiesībsarga piezīme: *Termins “legal capacity” latviešu valodā var tikt tulkots gan kā rīcībspēja, gan tiesībspēja atkarībā no konteksta angļu valodas tekstos. Konkrētajā gadījumā termins “legal capacity” ir tulkots kā “rīcībspēja”, jo, lai arī saskaņā ar Civillikumu rīcībspēju var ierobežot (bet ne atņemt pilnībā) tikai cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem, tomēr praksē cilvēki bez invaliditātes var ierobežot personu ar cita veida traucējumiem (redze, dzirde, kustību), uzskatot, ka persona ar invaliditāti nav spējīgs kaut ko paveikt.*

¹⁴ Degener Theresia. A human rights model of disability. Routledge Handbook of Disability Law and Human rights. Blanck Peter, Flynn Eilionoir (ed.). Routledge Handbooks. London & New York. 2017., 33.lpp

¹⁵ Turpat., 33.lpp

vienlīdzības princips un tā ievērošana ir sociālā modeļa stūrakmens.¹⁶ Koncentrējoties uz šķēršļiem, ar ko saskaras personas ar invaliditāti, sociālais modelis fokusējas uz sabiedrības struktūru spēju vai nespēju garantēt vienlīdzīgu pieeju un cilvēktiesības personām ar invaliditāti.¹⁷

[5.3] Cilvēktiesību modelis ietver vairākus aspektus¹⁸:

[5.3.1] atzīst cilvēkiem ar invaliditāti piemītošo cilvēka cieņu, pieminot morāles principus un vērtības, kā pamatu invaliditātes politikai.¹⁹ Cilvēktiesības attiecas uz visiem cilvēkiem, tas nenozīmē, ka tās var iegūt tikai tie, kuriem nav nekādu traucējumu.²⁰

[5.3.2] cilvēktiesību modelis ietver pienākumu nodrošināt visa veida tiesības, “lai arī sākotnēji personu ar invaliditāti tiesību nodrošināšana tika uzverta caur diskriminācijas prizmu, tomēr pat sabiedrībā bez barjerām un cita veida diskriminācijas, cilvēkiem ir nepieciešamas sociālās, ekonomiskās un kultūras tiesības. Minētais attiecas uz visiem cilvēkiem, un tādējādi arī uz cilvēkiem ar invaliditāti.”²¹

[5.3.3] cilvēktiesību modelis atzīst, ka traucējumi ir daļa no cilvēku dažādības.²² ANO Konvencija nepiemin traucējumus kā negatīvu aspektu, lai mazinātu stereotipus, tomēr preambulā ir pieminēti arī cilvēki ar invaliditāti, kuriem ir nepieciešama īpaša kopšana.²³

[5.4] ANO Konvencijā ietvertie principi paredz, ka valsts politikai un normatīvajiem aktiem ir jābūt veidotiem tā, lai tiktu ievērota cilvēkam piemītošā cieņa, personīgā patstāvība, tostarp personīgās izvēles brīvība, un personas neatkarība; tiktu nodrošināta pilnīga un efektīva līdzdalība un integrācija sabiedrībā; tiktu nodrošināta cieņa pret atšķirīgo un personu ar invaliditāti kā cilvēku daudzveidības un cilvēces daļas pieņemšana, kā arī nodrošināta vienlīdzība un diskriminācijas aizliegums.²⁴

[5.5] ANO Konvencija paredz komunikācijā ar personām ar invaliditāti izmantot dažādus alternatīvās komunikācijas veidus un līdzekļus: valodu, tekstu, Braila raksta, taustes komunikācijas, liela izmēra rakstu zīmju un pieejamu multivides līdzekļu izmantošanu, kā arī pastiprinošus un alternatīvus komunikācijas veidus, līdzekļus un formātus, kam izmanto rakstiskus palīglīdzekļus, audio palīglīdzekļus, vienkāršrunu, priekšā lasītāju, tostarp pieejamās informācijas un komunikācijas tehnoloģijas.²⁵

[6] Noteikumu Nr.761 10.punkts noteic: “Reģistra ierakstā ziņas par personu, kura ir nedzirdīga, mēma, kurlmēma, analfabēts vai nespēj parakstīties, iekļauj tādas personas klātbūtnē, kura var saprasties ar minēto personu un kura ar savu parakstu apliecina, ka reģistra ierakstā iekļautās ziņas atbilst minētās personas gribai. Par to

¹⁶ Broderick A. The long and Winding Road to Equality and Inclusion for Persons with Disabilities. The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Intersentia. Cambridge- Antwerp- Portland. 2015., 23.lpp.

¹⁷ Turpat., 23.lpp.

¹⁸ Tiesībsarga piezīme: *Citus cilvēktiesību modeļa aspektus konkrētajā gadījumā nav nepieciešams vērtēt: cilvēktiesību modelis atzīst identitātes un kultūras dažādību; pieļauj invaliditātes novēršanas politikas izvērtējumu; saistība ar nabadzības risku.*

¹⁹ Degener Theresia. A human rights model of disability. Routledge Handbook of Disability Law and Human rights. Blanck Peter, Flynn Eilionoir (ed.). Routledge Handbooks. London & New York. 2017., 34.lpp

²⁰ Turpat., 35.lpp

²¹ Turpat., 36.lpp

²² Turpat., 38.lpp

²³ Turpat., 40.lpp

²⁴ ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām. 3.pants. Spēkā esoša Latvijas Republikā kopš 2010.gada 31.marta. Pieejama: < <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1630>>

²⁵ Turpat., 2.pants. Pieejama: < <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1630>>

izdara atzīmi reģistra ieraksta piezīmju daļā. Šāda kārtība piemērojama arī tad, ja persona, kura ir nedzirdīga, mēma, kurlmēma, analfabēts vai nespēj parakstīties, ir civilstāvokļa akta paziņotājs.”

[6.1] Analizējot minēto normu, ir iespējams norādīt uz vairākiem problēmjaudājumiem:

[6.1.1] Normā ir paredzētas trīs personu grupas, kurām ir nepieciešama atbalsta persona: personas ar maņu traucējumiem; personas, kuras nemāk rakstīt un lasīt un personas, kuras nespēj parakstīties. Pēdējā grupa var iekļaut gan personas ar invaliditāti, piemēram, roku trūkums var ierobežot spēju parakstīties vai personas, kuras rakstīt neprašanas dēļ nevar parakstīties. Konkrētajā gadījumā ir nepieciešams detalizētāk analizēt personu ar maņu traucējumiem tiesības.

[6.1.2] Attiecībā uz personām ar maņu traucējumiem normā tiek lietoti tādi termini kā “nedzirdīgs, mēms, kurlmēms,” kas ļauj izdarīt vairākus secinājumus:

[6.1.2.1] terminoloģija “nedzirdīgs, mēms, kurlmēms” norāda uz personām tikai ar tādiem maņu traucējumiem, kas skar runu un dzirdi. Noteikumi Nr.761 nenoteic cita veida regulējumu, kas attiektos uz personām ar cita veida maņu traucējumiem vai personām ar cita veida invaliditāti.

[6.1.2.2] terminoloģija “nedzirdīgs, mēms, kurlmēms” norāda uz personām, kuriem objektīvu iemeslu dēļ savstarpējā komunikācijā ar cilvēkiem bez maņu traucējumiem, ir jālieto alternatīvie komunikāciju veidi un līdzekļi atbilstoši ANO Konvencijai.

[6.1.2.3] terminoloģija norāda uz traucējumu formu, tādējādi definējot personu tikai saskaņā ar traucējumu. Šāds regulējums ir pretrunā ar ANO Konvencijas principiem, kas paredz veidot izpratnes maiņu par personām ar invaliditāti.²⁶ Viens no veidiem, kā veicināt sabiedrības izpratnes maiņu par personām ar invaliditāti ir terminoloģijas maiņa. Terminoloģija, kas ir tikusi lietota attiecībā uz personām ar invaliditāti, bieži vien ir bijusi noteicošā, lai radītu negatīvus stereotipus par personām ar invaliditāti.²⁷ Piemēram, termini “kropļs” vai “garīgi atpalicis” ir cilvēka cieņu aizskaroši.²⁸ ANO Konvencijā tiek lietots termins “personas ar invaliditāti”, lai uzsvērtu, ka invaliditāte nav personu raksturojošais elements.²⁹

[6.1.3] Norma paredz pienākumu, nevis tiesības pieaicināt vienu cilvēku, kas varētu saprasties ar personu ar dzirdes invaliditāti. Personām bez invaliditātes vai personām ar cita veida invaliditāti šāds ierobežojums nav noteikts. Tādējādi minētais noteic atšķirīgu attieksmi pret personām ar maņu traucējumiem un personām bez invaliditātes/ personām ar cita veida invaliditāti, kas nav pieļaujams Satversmes un ANO Konvencijas kontekstā.

[6.2] Noteikumu Nr.761 10.punkts kopš spēkā stāšanās brīža nav ticis grozīts. Noteikumi Nr.761 stājās spēkā 2013.gada 18.septembrī (trīs gadus pēc ANO Konvencijas spēkā stāšanās Latvijā), un tie ir izdoti saskaņā ar Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likumu, kas stājās spēkā 2013.gada 1.janvārī. Līdz ar minētā likuma spēkā stāšanos, spēku zaudēja Civilstāvokļa aktu likums, kas stājās spēkā 2005.gada

²⁶ United Nation Human rights office of the high commissioner. (2014) The Convention on the rights of persons with disabilities. Training guide. Professional Training series. No 19. Pieejams: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/CRPD_TrainingGuide_PTS19_EN%20Accessible.pdf>

²⁷ United Nations. Frequently asked questions. Pieejams: <<http://www.un.org/esa/socdev/enable/faqs.htm>>

²⁸ Turpat., Pieejams: <<http://www.un.org/esa/socdev/enable/faqs.htm>>

²⁹ United Nation Human rights office of the high commissioner. (2014) The Convention on the rights of persons with disabilities. Training guide. Professional Training series. No 19. Pieejams: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/CRPD_TrainingGuide_PTS19_EN%20Accessible.pdf>

15.aprīlī. Uz Civilstāvokļa aktu likuma pamata bija izdoti vairāki Ministru kabineta noteikumi, tai skaitā Ministru kabineta 2005.gada 29.novembra noteikumi Nr.904 “Noteikumi par civilstāvokļa aktu reģistrācijas kārtību, civilstāvokļa aktu reģistru paraugiem, reģistru glabāšanas kārtību un termiņiem, kā arī to dokumentu paraugiem, kurus izsniedz, pamatojoties uz reģistru ierakstiem” (turpmāk – Noteikumi Nr.904).³⁰ Noteikumu Nr.904 15.punkts paredzēja: “Ja reģistrā izdara ierakstu par nedzirdīgu, mēmu vai kurlmēmu personu, kura ir analfabēts, vai attiecīgā persona ir reģistrācijas fakta paziņotājs, jābūt klāt personai, kura var saprasties ar nedzirdīgo, mēmo vai kurlmēmo personu un kura ar savu parakstu apliecina, ka reģistra saturs atbilst nedzirdīgās, mēmās vai kurlmēmās personas gribai. Par to izdara atzīmi reģistra papildinājuma daļā.” Tātad pēc būtības Noteikumu Nr. 904 15. punkts ir identisks Noteikumu Nr. 761 10. punktam. Tādējādi pašlaik Noteikumi Nr. 761 ietver regulējumu par personu ar dzirdes zudumu tiesībām, kāds bija spēkā pirms ANO Konvencijas spēkā stāšanās Latvijā.

[6.3] Noteikumu Nr.761 anotācijā un Noteikumu Nr.904 anotācijā nav iekļauta informācija par normas būtību un leģitīmo mērķi. Tieslietu ministrijas ieskatā Noteikumos Nr.761 minētā norma iekļauta, lai, situācijās, kad, piemēram, persona ir nedzirdīga, vai, kad persona neprot rakstīt un izlasīt rakstīto, saprastu savas tiesības un pienākumus, kā arī turpmākās tiesiskās sekas, kas izriet no civilstāvokļa aktu reģistrācijas un norādītajām ziņām civilstāvokļa aktu reģistra ierakstā.

Tiesībsargs nenoliedz, ka atsevišķos gadījumos atbalsts no citas personas personām ar dzirdes traucējumiem ir nepieciešams, tomēr Noteikumu Nr.761 10.punkts neparedz personu ar dzirdes invaliditāti izvēles brīvību pieaicināt atbalsta personu būtība. Līdz ar to tiesībsarga ieskatā minētais punkta būtība ir saistīta ar stereotipiem par cilvēkiem ar dzirdes traucējumiem. “Stereotipi ir vispārināšana, [...] piedēvējot vienādas īpašības visiem vienas grupas pārstāvjiem.[...] Tie veidojas ātri, bieži viena ir vēsturiski, jo iesakņojušies gadsimtiem ilgi. [...] Tā kā stereotipus ir ļoti grūti mainīt, tie bieži kļūst par iemeslu aizspriedumiem un diskriminācijai.”³¹ Stereotipi diktē, cik nostiprinājusies, neatpazīta būs diskriminācija kādā sabiedrības grupā. [...] Piemēram, institucionālā līmenī veidojot un īstenojot politiku, likumus, noteikumus, normas, [...] caur ko atsevišķas sabiedrības grupas nonāk nelabvēlīgākā pozīcijā un citas ir privilīģētākas.³²

[7] Ņemot vērā iepriekš minēto, tiesībsargs uzskata, ka Noteikumu Nr.761 10.punkts neatbilst ANO Konvencijas 5.pantam un Satversmes 91.pantam, jo veido atšķirīgu attieksmi starp personām ar dzirdes traucējumiem un personām ar cita veida invaliditāti, kā arī personām bez invaliditātes. Turklāt Noteikumu Nr.761 10.punkts nedod iespēju personām ar dzirdes zudumu izvēlēties atbalsta personu vai atteikties no tās atbilstoši ANO Konvencijas 3.pantam.

Tādējādi tiesībsargs norāda uz nepieciešamību veikt grozījumus Noteikumu Nr.761 10.punktā atbilstoši Satversmes 91.pantam un ANO Konvencijai, vienlaikus pozitīvi vērtējot Tieslietu ministrijas gatavību to nodrošināt.

³⁰ Tiesībsarga piezīme: zaudējuši spēku 18.09.2013.

³¹ Dupate K., Garokalna-Bihele G., Diskriminācijas novēršanas rokasgrāmata juridiskajām profesijām “Es un sabiedrība – mūsu iespējas un tiesības.” Pieejams: <http://at.gov.lv/files/uploads/files/7_Resursi/Rokasgramatas/diskrimin._novers_digit.pdf>

³² Turpat., Pieejams: <http://at.gov.lv/files/uploads/files/7_Resursi/Rokasgramatas/diskrimin._novers_digit.pdf>

*Dzimtsarakstu nodaļas pienākums
ievērot Noteikumu Nr.761 10.punktu
versus Dzimtsarakstu nodaļas pienākums
ievērot ANO Konvenciju*

[8] No Iesniegumā sniegtās informācijas var secināt, ka dažādas Dzimtsarakstu nodaļas Noteikumu Nr.761 10.punktu piemēro dažādi. Konkrētajā gadījumā Jelgavas novada Dzimtsaraksta nodaļas darbiniece ievēroja Noteikumu Nr.761 10.punktu, atsakoties personai ar dzirdes invaliditāti sniegt pakalpojumu. Tajā pašā laikā citas Dzimtsarakstu nodaļas darbinieki piemēroja alternatīvos komunikāciju līdzekļus atbilstoši ANO Konvencijai, jo uzskatīja, ka iespējams situāciju risināt bez atbalsta personas. Iesniedzēja ir norādījusi uz nepieciešamību sodīt Jelgavas novada Dzimtsarakstu nodaļas darbinieci.

[8.1] Tiesībsarga ieskatā, vērtējot konkrēto gadījumu, ir jāņem vērā arī tiesību principi.

[8.1.1] Administratīvā procesa likums noteic vairākus tiesību principus, kurus savā darbībā ir jāievēro valsts iestāžu darbiniekiem.

[8.1.1.1] Administratīvā procesa likuma 15.pants noteic, ka iestādei administratīvajā procesā jāievēro normatīvo aktu juridiskā spēka hierarhija un pretrunu gadījumā jāpiemēro augstāka juridiskā spēka normatīvais akts.

ANO Konvencijai ir augstāks juridiskais spēks kā Noteikumiem Nr.761.

[8.1.1.2] Administratīvā procesa likuma 8.pants paredz iespēju piemērot tiesību normas saprātīgas piemērošanas principu, izmantojot tiesību normu interpretācijas metodes, tomēr minētajam ir jāspēj nodrošināt iestādes konsekventa rīcība vienādās situācijās (Administratīvā procesa likuma 10.pants).

Dažādas Dzimtsarakstu nodaļas piemēroja dažādas metodes vienādā situācijā, kā rezultātā nebija iespējams nodrošināt konsekventu Dzimtsarakstu nodaļu rīcību vienādās situācijās.

[8.1.1.3] Vienlaikus ir nepieciešams ņemt vērā arī likuma varas jeb tiesiskas valsts principu, kura viens no elementiem ir – ikviena persona, gan juridiska, gan fiziska – ir pakļauta likumam.³³ Savukārt likumu ievērošana ir jebkuras tiesību sistēmas balsts.³⁴ Tiesiskā kārtība kā tāda ir aizsargājama vērtība. Tiesiskuma princips nedod tiesības personai vienkārši nepildīt un neievērot tiesību normas, ja tā apšaubā to konstitucionalitāti. Pretējs uzskats apdraudētu likuma varas jeb likuma ievērošanas principa pastāvēšanu – mudinātu neievērot spēkā esošās tiesību normas.³⁵

Konkrētajā gadījumā Noteikumu Nr.761 10.punkts bija spēkā 2018.gada 21.jūnijā. To neviens nebija apstrīdējis tiesā. Pēc atbildīgo institūciju sniegtās informācijas nav iespējams secināt, ka Noteikumu Nr.761 10.punkta atbilstība augstāka spēka normatīvajam aktam ir tikusi iepriekš aktualizēta.

Tādējādi tiesībsarga ieskatā konkrētajā gadījumā nebūtu korekti sodīt Dzimtsarakstu nodaļas darbinieci par spēkā esošās tiesību normas ievērošanu.³⁶ Tomēr, ņemot vērā šī atzinuma iepriekšējā sadaļā, secināto, tiesībsargs atkārtoti norāda

³³ The administration and you. A handbook. Strasbourg: Council of Europe, Publishing, 1996, p.10.

³⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas senāta Administratīvo lietu departamenta 2004.gada 30.marta spriedums lietā Nr.SKA-5

³⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas senāta Administratīvo lietu departamenta 2004.gada 30.marta spriedums lietā Nr.SKA-5

³⁶ Latvijas Republikas Augstākās tiesas senāta Administratīvo lietu departamenta 2004.gada 30.marta spriedums lietā Nr.SKA-5

uz nepieciešamību veikt grozījumus Noteikumu Nr.761 10.punktā, lai varētu nodrošināt personu ar invaliditāti tiesības Satversmes 91.pantam un ANO Konvencijai.

[8.2] Tiesībsargs vērš uzmanību, ka Tieslietu ministrijas kā atbildīgās institūcijas uzdevums ir nodrošināt tiesību principu un tiesību normu īstenošanu praksē. Tiesībsargs pozitīvi vērtē Tieslietu ministrijas gatavību iekļaut metodiskajos ieteikumos Dzimtsarakstu nodaļu darbiniekiem informāciju par alternatīvo komunikācijas veidu un līdzekļu piemērošanu darbā ar darbiniekiem ar invaliditāti.

*Valsts pārvaldes darbinieku
apmācības par personu ar
invaliditāti tiesībām un vajadzībām*

[9] Tiesībsargs vērš uzmanību, ka ANO Konvencija uzliek pienākumu dalībvalstīm nodrošināt valsts pārvaldes darbinieku apmācības par personu ar invaliditāti tiesībām un vajadzībām, lai varētu pilnībā īstenot ANO Konvencijā noteiktās tiesības.³⁷

[9.1] Jelgavas novada Dzimtsarakstu nodaļa ir atzinusi, ka tās darbinieki nav apmācīti darbam ar klientiem ar dažāda veida invaliditāti.

[9.2] Tiesībsargs norāda, ka ANO Konvencijas ieviešana praksē nav iespējama, ja valsts pārvaldes darbiniekiem ir šaubas par savu rīcību, nav pietiekama izpratne par to, kā rīkoties atsevišķās situācijās, kā arī preventīvi novērst personu ar invaliditāti tiesību pārkāpumus.

[9.3] Līdz ar to tiesībsargs rekomendē Tieslietu ministrijai kā atbildīgajai institūcijai nodrošināt Dzimtsarakstu nodaļu darbinieku apmācības darbam ar personām ar dažāda veida invaliditāti.

Tiesībsarga rekomendācijas

Pamatojoties uz iepriekš minēto un saskaņā ar Tiesībsarga likuma 25.panta pirmo un trešo daļu, tiesībsargs pabeidz pārbaudes lietu Nr.2018-33-24B ar šādām rekomendācijām:

[1] Tieslietu ministrijai izstrādāt grozījumus Noteikumu Nr.761 10.punktā, kas nodrošinātu personu ar dzirdes zudumu tiesības izvēlēties atbalsta personu vai atteikties no tās, atbilstoši ANO Konvencijai;

Vienlaikus tiesībsargs aicina Tieslietu ministriju iesaistīt šo grozījumu izstrādē personu ar dzirdes invaliditāti pārstāvošās organizācijas, lai nodrošinātu ANO Konvencijā ietvertā principa “neko par mums bez mums” īstenošanu.

[2] Tieslietu ministrijai, kā atbildīgajai institūcijai, nosūtīt šo tiesībsarga atzinumu visām Dzimtsarakstu nodaļām informācijai.

[3] Tieslietu ministrijai, kā atbildīgajai institūcijai, nodrošināt visu Dzimtsarakstu nodaļu darbinieku apmācības darbam ar personām ar dažāda veida invaliditāti.

Tiesībsargs lūdz sniegt informāciju par pirmās un otrās rekomendācijas izpildi sešu mēnešu laikā kopš tās saņemšanas dienas, un informāciju par trešās rekomendācijas izpildi gada laikā kopš tās saņemšanas dienas.

³⁷ ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām. 8.pants. Spēkā esoša Latvijas Republikā kopš 2010.gada 31.marta. Pieejama: < <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1630> >

Informācija par šajā atzinumā norādīto tiks nosūtīta Iesnieguma iesniedzējam atsevišķi.

Ar cieņu
tiesībsarga vietā
tiesībsarga vietniece

I.Piļāne

Šis dokuments ir parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu